

A NYOLCADIK *BOGD GEGĚN*, A TEOKRATIKOS MONGOL ÁLLAM VEZETŐJE

1868. 11. hónapjának 13. napján, Tongzhi császár (uralk. 1861–1874, mong. Bűrintü jasayči) uralkodásának hetedik esztendejében meghalt a 7. *bogd gegĚn*, így a mongol buddhista egyház ismét elvesztette vezetőjét. A mandzsu uralkodó elődei gyakorlatának megfelelően 1869. negyedik hónap 23. napján parancsba adta a dalai- és a pancsen lámának, hogy az új megtestesülést csak Tibetben kereshetik, s egyúttal 50 000 *lant* (1 *lan* = 37,3 gr ezüst) utalt a költségek fedezésére.

1874-ben *da lam* Luvsan–Iš vezetésével egy nyolctagú bizottság hagyta el a mongol fővárost annak érdekében, hogy felkutassák és Mongóliába kísérik a mongol buddhista egyház vezetőjének nyolcadik újjászületését. Miután a mongol követség megérkezett Lhászába a dalai láma és a pancsen láma közreműködésével választották ki az új reinkarnációt. Maga a szertartás sok tekintetben hasonlított a dalai lámák a mandzsu korban bevezetett kiválasztási ceremóniájának több elemére, melyben inkább a szerencse, mint a tényleges, megfontolt döntés játszott nagyobb szerepet. A jelöltek közül két lépésben választották ki az újjászületést. Először kilenc kisfiú nevét írták fel és helyezték egy aranyedénybe. A megfigyelők előtt a neveket egyenként egy ezüst edénykével húzták ki, csak a három utolsót hagyták az aranyüstben. A megmaradt három név közül hasonló módszerrel, most már egy aranyedénnyel választottak a jelöltek közül, s végül az utolsónak maradt, négy éves kisfiú lett a 8. *bogd gegĚn*. A 8. megtestesülés 1870. 9. hónapjának 8. napján (fehér ló éve őszelő havának 29-én) egy tibeti nemesi családban reinkarnálódott, apja a dalai láma egyik kamarása volt.

Kiválasztását követően a dalai lámától megkapta az Agvānluvsančoiĵindanjanvānčigbalsambū szerzetesi nevét (tib. ngag dban blo bzang chos kyi nyi ma bstan 'dzin dbang phyug dpal bzang po), majd elhagyta Lhászát és megkezdte útját a mongol fővárosba, ahová 1875. október 3-án érkeztek meg. Beiktatásán megkapta a hatalom jelképének számító pecsétet, melyre a következő szöveget vésték: „Parancs által kinevezett, a vallást felvirágoztató, élőlényeket boldogító *ĵawjandamba* láma pecsétje” (Mong. „*Ĵarliĵ-iyar örgömĵilegsen šasin-i mandayulayči, amitan-i ĵirayulayci jĕbjundamba blam-un tamaĵ-a*, Halha „*Ĵarligār örgömĵilsön šašnĵ mandūlagč, amitnĵ ĵargūlagč ĵawjandamba lamĵn tamĵa*”).

A beiktatása után kezdetét vette az a tanulási folyamat, mely során el kellett sajátítania az öt megelőző hét újjászületés által örökölt hagyott történeti hagyomány, szokásjog, a buddhista szertartásrend minden elemét, hogy betölthesse hivatását. A tanulás mellet ellátta szerzetesi, egyházi kötelezettségeit is. Világi jogköre nem volt, mivel a mandzsu császár szándéka szerint minden jogosultságától meg kívánta fosztani a főlámát. Fiatal kora miatt egyházi hivatalnokai *da lam* Luvsan–Iš, *xamba nomun qan* Baldančoiĵimpil és az *erdene sanĵodwa* Cerendorĵ döntöttek gyakorlatilag minden kérdésben. A történetírás azonban minden ebben az időszakban keletkezett fontosabb iratot és intézkedést már a főlámának tulajdonít.

A MONGOL EGYHÁZ FEJE

A század utolsó negyedében a *bogd gegēn* még nem vette ki részét az ország politikai, közigazgatási irányításából, hiszen a mandzsu birodalom, a császári udvar ezt akár hadüzenetként, de mindenképpen elszakadási törekvésként értékelhette volna, és a 19. század végén még a megfelelő ereje is rendelkezésére állt az esetleges megtorláshoz.

Az egyházfő 1888-ban töltötte be 18. életévét. Erdene jüba, majd az Amarbayasgalant kolostorba utazott, hogy ott a korábbi újjászületés hamvai felett végezzen szertartást. Hazafelé tartó útján a *bogd gegēn* megismerkedett Cendřin Dondogdulammal, akit nem sokkal később feleségül vett.

Mint korábban, a házasságát követő években is ellátta a buddhista egyházban betöltött szerepe által reárótt kötelezettségeket. A mongol buddhista egyház vezetője, a „tan védelmezője” nem csak a vallás szellemi útmutatásainak továbbadásával, a szertartások bemutatásával, de újabb nagyszabású építkezéssel is emelte egyháza fényét. 1891-ben kezdődött meg a mongol fővárosban, Ix xüřben, a Tula folyó partján annak az új kolostorpalotának az építése, mely több újítást bevezetve részben eltért az addig a fővárosban található mintáktól.

A *bogd* elődeihez hasonlóan a mongol nyelvű irodalom fejlesztése érdekében támogatta a szövegfordításokat. Több tibeti, kínai és mandzsu nyelvű könyvet is átültettek mongol nyelvre és ezeknek csak egy része volt kifejezetten buddhista mű, találunk közöttük, történelmi, irodalmi munkákat is. Ezekben a fordító iskolákban nem csak buddhista lámák dolgoztak, hanem a világi oktatás részeként sok diákot is alkalmaztak itt. Maga a *bogd gegēn* is érdeklődött az irodalom iránt, a buddhista műveken kívül történeti, szépirodalmi és orvoslással kapcsolatos köteteket is forgatott. Elődeihez hasonlóan ő maga is hozzájárult a mongol irodalmi munkák gyarapításához, vallási és történeti útmutatásait, „intelmeit” rendszeresen papírra vetette.

Az egyházi oktatás, fordítóiskolák támogatása mellett komoly figyelmet fordított a világi oktatás fejlesztésére is. Az első világi iskolát még 1898-ban állami költségen alapították, melyben mandzsu nyelvet és írást oktattak a diákoknak. A két nyugati *aimag*, illetve az Ix šaw’ negyven-negyven fiatalja tanulhatott kínai és mandzsu nyelvet az ott alapított iskolákban. Az intézmények költségeinek fedezéséhez ekkor már a mongol előkelőknek is hozzá kellett járulniuk, a *bogd gegēn* egy *tümen* (10 000), míg *erdene sanjodwa* Badamdorj 8000 *lan* ezüstöt juttatott az építkezés és fenntartás költségeinek fedezésére. 1909-ben egy a fővárosban alapított világi iskola építésére a *bogd* saját kincstárából ismét 100 000 *lan* ezüstöt adományozott, s később hasonló összeggel támogatta az építkezés folytatását is.

1903-ban angol katonai expedíció vonult be Tibetbe annak érdekében, hogy a brit birodalom indiai hátszágát kihasználva megpróbálja kiterjeszteni befolyási övezetét a térségben. A 13. dalai láma az expedíciós sereg Lhászába érkezése előtt, 1904. június 26-án éjjel két órakor lopva elhagyta a fővárost, és Mongóliába menekült. A *bogd gegēn* nagy tisztelettel és rangjához méltón fogadta a magas rangú egyházi méltóságot. A Tolgoit folyó torkolatánál sátrakból készült új pihenőt építtetett a dalai láma. A dalai láma csaknem egy évig maradt Mongóliában, ez alatt az idő alatt a rendelkezésére bocsátott lakó, illetve az imádkozásra szolgáló jurttákat az Urgához tartozó Daščoimbil,

Gungādārjālin kolostorok biztosították, míg ellátásáról a *bogd* szolgálatába tartozó *donirok* (tib. *don gyner*) gondoskodtak.

A MONGOL ÁLLAM VEZETŐJE

1911 a Qing dinasztia bukásával gyökeres változást hozott Mongólia történetében is. Már az év közben érezhetően erősödött a mandzsu ellenes hangulat az országban. Júliusban a Bogd ül egyik völgyében a *bogd gegēn* és a mongol előkelők tanácskozássra gyűltek össze, hogy megvitassák az elszakadásra vonatkozó elképzeléseiket. Az itt született tervnek megfelelően a kínaiakkal szembeni segítségnyújtás reményében Oroszországba induló küldöttség már a mongol főláma nevében tárgyalt a kapcsolatfelvételtől.

Az év októberében kirobbant kínai forradalom megdöntötte a Qing dinasztiát, s a mongolok kihasználva a lehetőséget hamarosan kikiáltották az ország függetlenségét. A *bogd gegēn* nevében november végén hivatala elhagyására szólították fel az Ix xürében tartózkodó mandzsu helytartót, és az ország elhagyására szólították fel a kínai katonákat és az Uliastaiban tartózkodó katonai *ambant* is.

1911. december 29-én még a mandzsu korban meghonosodott szertartásrend szerint Mongólia kánjává szentelték a mongol buddhista egyház vezetőjét a 8. *bogd gegēnt*. Az egyházfő hivatalos megnevezése ezután „a vallást és a világi törvényt egyesítő napfényes Szent kán” (halha *šašin törig xoslon barigč naran gerelt bogd xān*) lett. A főláma átvette uralkodói jelvényeit, s a felszenteléssel új időszámítás vette kezdetét, s Mongólia fővárosának nevét Nislel xürere („főváros kolostor”) változtatták. Az évet *olnō örgögdsön* („sokak által trónra emelt”) uralkodói korszaknévvel jelölték meg. Kánná szentelése után az egyházfő személyében egyesítette a mongol történeti hagyományban *két törvényként* (mong. *qoyar yosun*) emlegetett hatalmi ágakat, az egyházi és világi irányítást. Felszentelése után saját hivatalán kívül létrehozta öttagú kabinetjét, melyben az öt minisztériumot irányító vezető vett részt. A belügyminiszter és miniszterelnök da lam Cerenčimid, a külügyminiszter čin wan Xanddorj, a hadügyi tárca vezetője dalai wan Gombosüren, a Pénzügyminisztérium vezetője tüşet wan Gombosüren, az Igazságügy Minisztériumé Namsrai gün lett.

A későbbi években egyre több és egyre fontosabb kormányzati tisztségeket is magas rangú egyházi méltóságok töltöttek be. Az 1914-ben létrehozott Vallásügyi Minisztérium vezetését da lam Dašjaw vette át, később őt *šanjodwa* Badamdorj követte a poszton. A Pénzügyminisztérium élére 1915-ben Luwsanbaldan láma került, külügyminiszter-helyettesé da lam Rawdant, az Igazságügy Minisztérium vezetőjévé da lam Cerendondowot, belügyminiszteré da lam Puncagdorjot nevezte ki az államfő.

1914-ben a teokratikus kormány a mongol államélet és politikatörténet szempontjából egyik legfontosabb intézkedéseként létrehozta a kétkamarás országgyűlést. A *bogd gegēn* a parlament felállítására kiadott parancsában a „világ gazdag és erős országainak példáját követi”, mikor megerősíti és elfogadja az *Ulsin Död-* és *Dēd Xural* nyolc pontos szabályzatát. Ezzel a *bogd gegēn* és kormánya megalkotta a modern mongol államiség alapjait.

Az ország függetlenségét azonban sajnos nem sikerült megőrizni. Az 1915 májusában Kyaxtában aláírt kínai-mongol-orosz szerződés csupán autonómiát biztosított a mongoloknak, de nem ismerte el Kínától való elszakadási törekvéseiket. 1919-ben az egyházfő kénytelen volt újra egyezkedni a kínaiakkal az ország politikai státuszát illetően. Mivel addigra végleg elvesztette északi támogatóját, végül az autonómia feladása mellett döntött és 1920 januárjában egy, a mongolok számára megalázó ceremónián kénytelen volt elismerni az ország feletti kínai fennhatóságot.

Alig egy évvel később az országba törő Ungern báró csapatai ugyan elüldözték az Ix xürében állomásozó kínai csapatokat és néhány hónapra névleg visszaállították a *bogd gegēn* hatalmát, de ez csak látszatzmegoldás volt. F fiatal mongol forradalmárok ekkor már a bolsevikokkal egyezkedtek egy esetleges szövetségről a kínai csapatok és Ungern elűzése érdekében. 1921-ben még az egyházfő beleegyezésével kértek segítséget az orosz bolsevikoktól, akik hamarosan be is vonultak az országba, és mongol szövetségeseik segítségével fogságba ejtették az orosz bárót. 1921. július 11-én végül bevonultak a mongol fővárosba és kikiáltották a nép hatalomátvételét, a *bogd gegēnt* korlátozott hatalmú kánná nevezték ki. Ekkor még szó sem volt azokról az egyházellenes lépésekről, melyek az új hatalom csaknem hetven éves uralmát később jellemezték.

1921. november elsején a *bogd gegēnt* ugyan rákényszerítették az ún. *Esküsz szerződés* (halha *Tangaragīn gerē*) aláírására, de megőrizhette egyházi méltóságát és teljes egyházi hatalmát. A monarchia uralkodója ő maradt, de az államügyekben erősen korlátozták jogait.

A következő évek az egyház hatalmának fokozatos visszaszorulását hozták. A *bogd gegēn* életében az új hatalom nem tudta az egyház befolyását jelentősen korlátozni. Ő maradt a régi társadalmi berendezkedés utolsó védőbástyája, s életében sikerült megakadályoznia a teljes bolsevik hatalomátvételt. 1924. május 20-án halt meg, s nem sokkal később kihirdették a Mongol Köztársaságot.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ĵamsran, L.: *Mongol tūxīn dēj bičig*. 4. Ulānbātar 1992. [A mongol történelem forrásai 4.]
- Ĵamsranĵaw, G.: *8. bogd xān*. Ulānbātar 1998. [A 8. *bogd gegēn*]
- Banĵragč, Č. – Sainxüü, B. (szerk.): *Mongolīn xürē xīdīn tūx*. Ulānbātar 2004. [A mongol kolostorok, templomok története]
- Batbayar, B.: *XX. jūnī Mongol*. Ulānbātar 1996. [A huszadik század Mongóliája]
- Batsaixan, O.: *Mongolīn turgār togtŋol ba Xyatad, Oros, Mongol gurwan ulsīn 1915 onī Xiagtīn gerē (1911-1916)*. Ulānbātar 2002. [A mongol önállóság és az 1915-ös kínai-orosz-mongol háromoldalú Kjahtai szerződés]
- Batsaixan, O.: *Mongolīn sūlčīn ejen xān, VIII. Bogd Ĵawĵandamba*. Mongol Ulsīn Šinĵlex Uxānī Akademi, Olon Uls Sudlalīn Xürēlen, Ulānbātar 2008.
- Bawden, C. R.: *The Modern History of Mongolia*. London – New York, 1989.

- Boldbatar, Ĵ. – Sanĵdorĵ, S. – Širendew, B. (szerk.): *Mongol ulsĳn tĳx*. V. Ulĳnbĳatar 2004. [Mongolia tĳrtĳnete 4.]
- Bųrnĳ, D. – Enxtĳr, D.: *Mongolĳn burxanĳ űsašnĳ tĳxen surwalĳ*. Ulĳnbĳatar 2004. [A mongol buddhizmus tĳrtĳnetĳnek forrĳasa]
- Crossley, P. K.: *The Manchus*. Blackwell Publishers, Oxford-Cambridge. 1997.
- Dendew, L. *Mongolĳn towĳ tĳx*. Ed. by Chulųn, S. Monsudar Xewlwlĳn Gajar, Ulĳnbĳatar 2012. [Mongolia rĳvid tĳrtĳnete]
- Magsarĳaw, N.: *Mongol ulsĳn űsine tĳx*. Ulĳnbĳatar 1994. [Mongolia ųj tĳrtĳnete]
- Mongol Ąllami Levĳltĳr. 1 font. HN-1708, pp. 227–229.
- Moses, L. W.: *The political Role of Mongol Buddhism*. Indiana University Bloomington 1977.
- Pozdneyev, A. M.: *Mongolia and the Mongols*. Curzon Press, Bloomington, Indiana University, 1997.
- Pųrewĳaw, S.: *Mongol dax’ űarin űsašnĳ xurĳngui tĳx*. Ulĳnbĳatar 1968. [A mongolĳai buddhizmus ųsszefoglalĳasa]
- Pųrewĳaw, S.: *Xuw’sgalĳn ųmnĳx Ix xųrĳ*. Ulĳnbĳatar 1961. [A forradalom elĳtti Ix xųrĳ]
- Sĳrkĳzi, A.: *Political Prophecies in Mongolia in the 17–20th Centuries*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992.
- Szilĳgyi Zs.: A mongol buddhista egyhĳz politikai szerepvĳllalĳasa a mongol autonĳmia idejĳn. In: Birtalan Ą. – Yamaji Masanori (szerk.): *Orientalista nap 2001*. MTA Orientalisztikai Bizottsĳg – ELTE Belsĳ-ĳzsiai Tanszĳk, Budapest, 2002, pp. 141–155.
- Szilĳgyi Zs.: *A mongol fĳlĳmĳk rĳvid tĳrtĳnete*. Magyar Vallĳstudomĳnyi tĳrsasĳg, Budapest 2010.
- Szilĳgyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896*. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol. 1. Ed. by Bethlenfalvy G. Budapest State Central Library of Mongolia – Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004.
- Szilĳgyi Zs.: *A teokratikus mongol Ąllam*. ELTE Belsĳ-ĳzsiai Tanszĳk, Budapest 2011.
- Szilĳgyi Zs.: A buddhizmus Mongolĳiĳban. In: Szilĳgyi Zs. – Hidas G. (eds.): *Buddhizmus*. L’Harmattan Kiadĳ, Budapest 2013, pp. 287-216.
- Teleki, K.: *Monasteries and Temples of Bogdiĳn Khųree*. Institute of History, Mongolian Academy of Sciences, Ulĳnbĳatar 2011.
- Tsepon W. D. Shakabpa: *Tibet tĳrtĳnete*. Osiris – Bĳdhiszattva, Budapest 2000.
- Urangua, Ĵ.: *XX jųnĳ exen ųyeĳn Ar Mongol dax’ űsinetĳel*. Ulĳnbĳatar 1997. [Megųjųlĳs Kųlsĳ-Mongolĳiĳban a huszadik szĳzad elejĳn]

Urangua, Ĵ.: *XX jūnī exen űyeīn Mongol Uls (1911–1919)*. Ulānbātar 2006. [Mongólia
a 20. század elején]